

VII. NEVELÉSÜGYI KONGRESSZUS – 4. SZEKCIÓ

BENEDEK ANDRÁS

SZAKKÉPZÉS ÉS NEVELÉS: ÚJ FOLYAMATOK, RÉGI STRUKTÚRÁK?

2008. augusztus 25. és 28. között került sor a VII. Nevelésügyi Kongresszusra¹, amely elődeihez hasonlóan vállalta az iskola és a nevelés ügye iránt érzett felelősség történelmi örökségét. A VI. Nevelésügyi Kongresszus (1993) óta másfél évtized telt el, és ez idő alatt a magyar közoktatásban és a neveléstágabb környezetében – történelmi léptékkal mérve is – rendkívüli változásoknak lehettünk tanúi. A kongresszus ezeknek a változásoknak a nevelésügy szempontjából átgondolt értékelését tűzte ki elérendő célul, hogy olyan üzeneteket fogalmazhasson meg a társadalom és a pedagógus szakma számára, amelyek képesek segíteni az oktatás-nevelés fejlődését.

A mintegy kétéves helyzetfelmérést és előkészítést követő kongresszus változatos munkaformákban (plenáris ülések, szekcióülések, kerekasztal-beszélgetések és közvetlen konzultációk) tekintette át azokat a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat, amelyek meghatározóak az oktatás-nevelés fejlődése szempontjából. Elemezte azokat a – közoktatás rendszerében és az intézmények belső világában zajló – folyamatokat is, amelyek a legfontosabb megoldásra váró kérdéseket vetik fel, és amelyek megválaszolásai jelentős mértékben meghatározzák a nevelésügyünk fejlődését. Jelen, összefoglaló jelleggel készült írás a szakképzés és különösen a szerkezeti problémák felvetése szempontjából foglalkozik az évtizedes távlatokban formálódó képzési folyamatokkal és a sokszor nehezen érthető és magyarázható struktúrák kérdésével.

OKTATÁSÜGYI STRUKTÚRÁK

A kongresszus negyedik szekciója Új folyamatok, régi struktúrák az oktatásban címmel kínált fórumot előadásokra és vitákra, továbbá lehetőséget ajánlások megfogalmazására.² A vállalt és számos megközelítésből értelmezhető cím is jelezte, hogy a hazai

1 Kelemen Elemér rövid összefoglalója a nevelésügyi kongresszusokról áttekintést ad a VII. Nevelésügyi Kongresszus honlapján: <http://www.nk7.hu/nk7/nk7.news.page?nodeid=66>

2 A 4. szekció részletes programja és az elhangzott előadások összefoglalói megtalálhatók a következő linken: <http://www.nk7.hu/nk7/nk7.head.page?nodeid=335>

oktatásügy egyik kényes, a pedagógiai koncepciókat mélyen érintő problematikájáról van szó. Bár az iskolaszervezet kérdésköre az elmúlt fél évszázadban folyamatosan napirenden volt, azonban a tényleges és átfogó szerkezeti átalakulás az elmúlt évtizedekben nem valósult meg. Jelen vannak és hatnak a régi struktúrák, amelyek elsősorban a szemléleti korlátok és konzervatív megoldások túlélését jelentik.

Jelentős változások mentek végbe az iskoláztatás méreteiben, különösen a középfok és a felsőfok vonatkozásában, és ezek hatnak az iskolai oktatás és képzés szakmai szerkezetére és az oktatás tartalmára. Elvonhatja-e a figyelmünket az alapiskola – nyolc vagy tíz évfolyamos „általános iskola” léte és átalakítása – körül kialakult döntésképtelenség arról, hogy a hazai iskolarendszer Európa egyik legdiverzifikáltabb modelljévé vált? Lehetséges, hogy éppen diverzifikált rendszer okoz pedagógiai funkciózavarokat (amelyről a párhuzamos szekciók részletesen szóltak) és működési – különösen finanszírozási – problémákat?

Az oktatásügyi struktúrák kérdésköre azért is aktuális, mert a fejlett országokban zajló folyamatok eredményeként az egyén került az oktatás-nevelés komplex rendszerének fókuszába. A tanulás olyan közügy lett, melyben az iskola, a helyi közösségek és a gazdasági szereplők együttesen törekszenek a tradicionális folyamatok megújítására. Az EU kezdeményezésére az ezredfordulót követően formálódott ki az életen át tartó tanulás új pedagógiai paradigmája, ami új dimenzióba helyezte a tanítás-tanulás általunk túlságosan is az intézményi tradíciókhoz kapcsolódó modelljét. A változások jelen vannak és hatnak a hazai oktatásban is, amely sok évtizedes és megkésett fejlődés után szembesül nagyon komoly pedagógiai kihívásokkal. De lehet-e csillapítani az iskolaszervezeti feszültségeket csupán a pedagógiai programok szintjén, a képzési szintek közötti átmenet tartalmi kezelésével? A vitaindító előadások³ arra hívták fel a figyelmet, hogy az oktatás gondjai – a korai iskolai szelekció által okozott funkciózavarok; a középfokú, s azon belül különösen a szakiskolai képzés tartós válsága; a középfok és a felsőfok illeszkedési problémái; a felnőttkori tanulásban részt vevők korszerkezete – arra figyelmeztetnek, hogy a szerkezetéstartalom pedagógiai összefüggései megkerülhetetlenek, s a folyamatok átfogó szemlélet mentén történő újragondolására van szükség.

Az oktatásügyi struktúrák kérdéskörének időszerűségére mutatott rá Lannert Judit előadása⁴ mely szerint Magyarországon is végbement az a – fejlett országokban már lezárult – folyamat, melynek eredményeként az elmúlt évtizedekben megvalósult a teljes középfokú iskoláztatás, és jelentős expanzió játszódott le a felsőoktatásban is. Mindezenálunk egy mérsékeltebb dinamikából váltott át a 80-as, majd – különösen a felsőoktatásban – a 90-es években egy gyorsuló növekedésbe, tovább fokozva a szerkezeti feszültségeket. E folyamatokhoz kapcsolható – köszönhetően a rendszerváltás gazdasági

3 Benedek András: Új folyamatok és régi struktúrák az oktatásban? (http://www.nk7.hu/nk7_files/File/absztraktok/benedek-absztrakt_szerk.pdf)

Turi Katalin: Jövőkép a több célú intézményekben – Versengés vs. együttműködés? (http://www.nk7.hu/nk7_files/File/absztraktok/turiabsztrakt.pdf)

4 Programok, intézmények, képzési szintek: az iskolaszervezet kérdései (http://www.nk7.hu/nk7_files/File/absztraktok/lannertabsztrakt.pdf)

és társadalmi hatásainak és az európai integráció kiteljesedésének is – az ezredforduló időszakában a felnőttképzés megkésett egyenjogúsítása, valamint az egész életen át tartó tanulás kérdéskörének társadalmi és szakmai gyújtópontba kerülése.

Számos előadó és hozzászóló hangzott az avéleményt, hogy megkerülhetetlen az oktatás és a kultúraközvetítés, illetve az együttgondolkodás a szocializáció más alrendszereivel. A gyermekvédelem intézményi átalakulása, a kultúraközvetítés ellentmondásos folyamatai – a gazdagodás és az elszegényedés folyamata, a serdülőszervezetek leválása az iskolaintézményről és a maguk mögött hagyott hiányok, nem utolsósorban a média szerepének felértékelődése – olyan kihívások, amelyek alapjaiban érintik az iskolát, újra és újra felvetve az „iskolátlanság” szélsőségesen kritikus kérdéseit, nemkülönben a társadalmi tagozódásból adódó új megoldások strukturális megközelítéseit.

A neveléstörténeti szempontból már akár fél évszázada tradicionálisnak is tekinthető iskolaszervezetben valójában számos progresszív kísérlet, modellkutatás valósult meg a legutóbbi évtizedekben. A pedagógiai programok szakmai kereteinek tágulása az iskolafenntartók támogatása esetén lehetővé tette az alternatív pedagógiák térnyerését az elmúlt másfél évtizedben még a változatlan iskolaszervezet keretei között is. A képzésszintek közötti átmenet kérdéseinek progresszív pedagógiai megoldásai hozzájárulhattak a komprehenzív alapiskolai funkciók térnyeréséhez.

Különösen a hozzászólások során vetődött fel kérdésként, hogy lehet-e csupán a pedagógiai programok szintjén, a képzési szintek közötti átmenet tartalmi kezelésével az iskolaszervezeti feszültségeket kezelni. Különösen a komplex programokat megvalósító intézmények képviselői fogalmazták meg, hogy a korai középiskolai szelekció által okozott funkciózavarok vagy például a szakiskolai képzés tartós válsága arra figyelmeztet, hogy a szervezet és tartalom pedagógiai összefüggései megkerülhetetlenek, a részleges tartalmi szabályozások lehetőségei is korlátozottak. A szelektívülések eszmecsere-i alkalmasak voltak arra, hogy a társadalom különböző csoportjainak és az érintett pedagógusoknak a képviselői közösen fogalmazzák meg az iskolaszervezettel kapcsolatos új igényeiket. Ezek alapján érzékelhetővé válhatnak azok a szakmai-gyakorlati szempontok, amelyek a szerkezeti változások további irányait jelezhetik. Sokakat foglalkoztató kérdésként vetődött fel a már drámai mértékű lemorzsolódás és leszakadás pedagógiai kérdése. Különösen a korai választás hátrányai és előnyei váltottak ki közvetlen reflexiókat, és jelentős érdeklődést keltettek azoknak a kísérletei és projektjei, akik vállalták a következményekkel való szembesülés pedagógiai nehézségeit. Az intézis igényeket fel az a kérdést, hogy elegendő-e, a „tartalmi szabályozás” eszközrendszere az eltérő iskolaszervezetek közötti átmenetek – az esélyegyenlőség – biztosítására?

SZAKKÉPZÉS ÉS FELNŐTTKÉPZÉS

A szakképzés esetében további (alap)kérdések fogalmazódtak meg: Mit vár a gazdaság a pályakezdő munkavállalótól? Milyen felnőttképzési formák lehetnek hatékonyak? Mire képes napjaink iskolarendszerű szakképzése? Magyarországon az iskoláztatás

jelentőstradícióval rendelkezik, feltételezhetően ezzel összefügg, hogy az oktatásügygel kapcsolatos érdekek erőteljesen intézményorientáltak. A legutóbbi Nevelésügyi Kongresszus óta a szakmai képzés egyértelműen kilépett a közoktatás keretei közül. Az ezredfordulót követően közel egy évtized elteltével a munkaerőpiacra belépő szakképzettek több mint fele már diplomával kezdi meg munkáját.

A hazai középiskoláztatás történelmi expanziójának feladatát meghatározóan teljesítő szakközépiskola mintegy fél évszázad alatt számos változást megéltve, „köztes” iskolatípus lett, és végzőseinek többsége bekerül a felsőoktatás intézményeibe. Újraformálódik a szerepe a felnőttképzésben, és változatlanul progresszióra van készítetve ez az iskolatípus a területi integráció keretei között.

A szakiskolai képzés ezidáig csak részleges eredményeket tudott elérni a közoktatás és a szakképzés szimbiózisának kísérleti terepeként. Nem volt képes utólag kompenzálni az általános iskola funkciózavarait, és így gyűjtőhelyévé vált a szociálisan hátrányos, tanulási problémákkal küzdő – ugyanakkor már 18 éves korig tanulásra kötelezett – korosztálynak. Izgalmas kérdés, hogy ez az iskolatípus képes-e biztosítani a tradicionális hazai foglalkoztatás által változatlanul igényelt kvalifikált szakmunkaerőt a gazdaság számára? Időközben reformindíttatású innovációként létrejöttek új intézményi modellek, s elkezdtek működni. A formálódó TISZK-ek tapasztalatai, eredményei és létező gondjaik sokakat foglalkoztatnak.

A 21. század technológiáját, munkaszerepeit és munkavállalói magatartását elemezve megkerülhetetlen kérdésként vetődik fel a szakmák, szakmacsoportok (újra)értékelése. Képes lesz-e kezelni az új század gazdasági kihívásait az új szakmastruktúra és annak moduláris felépítése? Milyen, s miért ilyen a felsőfokú szakképzés (FSZ) gazdasági elfogadottsága?

A felsőoktatás keretei között kialakult egy – sokak szerint – „pszeudoszakképzés” is, amely posztsekunder jelleggel (évi 10-14 ezer hallgatói hellyel) nyújt felsőfokú szakképzést, és amelynek kapcsolódása érzékelhetően problematikus a gazdasághoz és a felsőoktatáshoz, már a kezdetektől. Ez a kérdés komoly vitát igényel! A szekcióülésen – az oktatásügy számára lényegi kérdésekre koncentrálni – arra keressük a válaszokat, hogy az oktatás és gazdaság kettős meghatározottságában a szakképzés mely funkciói láthatók el hatékonyan a közoktatás keretei között, illetve melyek azok a feladatok, amelyek már a felsőoktatás funkcióihoz kapcsolódnak. Az is válaszra vár, hogy a változások miként hatnak a szakképzés tartalmára, a pedagógusok szakmai tudására és szerepvállalására.

A részlegesen érintett felnőttképzés az előzőekben felvázolt fejlődési folyamatban csupán kis mértékben és rövid történelmi szakaszban (népfőiskolák) kötődik az oktatási-nevelési intézményekhez. A rendszerváltás előtt az iskolai felnőttképzés elsődlegesen kiegészítő – második esélyt nyújtó – képzési feladatot látott el, a tömeges munkanélküliség kialakulásának időszakában pedig túlságosan is a munkaerő-piaci képzettséggel azonosította a társadalom ezt a tanulási formát.

Közvetlenül a rendszerváltást megelőzően sajátos, de fontos tradíciókat képviselő megoldás volt az a jórészt organikus és horizontálisan szerveződő társadalmi kezdeményezés, amelyet a társadalmi közbeszéd a társadalmi helyzettől függően hol „népművelésnek”, hol „közművelődésnek” nevezett. Érezhető, hogy sokakat foglalkoztat az a kérdés, hogy miképp értékeljük a közművelődésben s a közművelődés intézményrendszerében végbement folyamatokat. Miképp értékeljük a média világában bekövetkező változásokat? Ezek a történések segítik-e az egészséletesen áttartó tanulást? Kiegészítő-e csupán a szerepük, vagy valóságos alternatívát kínálnak?

Ezekben az évtizedekben a világ élenjáró gazdaságaiban és társadalmában progresszív változások mentek végbe a felnőttkori tanulás területén. Az ezredfordulót követően éppen az EU kezdeményezésére formálódott az életen áttartó tanulás új pedagógiai paradigmája, mely, a tanulási folyamatok középpontjában állította az egyént, életének bármely szakaszában, legyen aktív munkaképes vagy éppen inaktív korban. Ezzel új dimenzióba helyezte a tanítás-tanulás – véleményünk szerint túlságosan is – intézményi determinációkhoz kapcsolódó modelljét. Mindehhez olyan új eszköztárszert teremtett az infokommunikációs technikák – internet, mobil kommunikáció – fejlődése és tömeges elterjedése, mely térben és időben is rugalmasá és elérhetővé tette a tanulást. Ezek a változások jelen vannak és hatnak a hazai felnőttképzésben is, mely a sokévtizedes megkésett fejlődés után komoly pedagógiai és általános művelődésméleti kihívásokkal szembesül. A társadalmi és a gazdasági igények, valamint a kultúra mozgásirányának egyre sürgetőbb megfogalmazása válaszokat vár a pedagógiától, az oktatásfejlesztéstől, a megújuló intézményektől.

A szekcióülésekorán alapvetően a következő években is relevánsnak tekinthető válaszokat keresték a résztvevők, eszmecsere-t folytatva a felnőttképzés tartalmáról, módszereiről, az új kommunikációs lehetőségekről, illetve a pedagógusok és szélesebb értelemben a kultúra közvetítés változó szerepéről. Többek hozzászólásában alapkérdések vetődtek fel: Ésszerű-e, hatékony-e a feladatok és kompetenciák megosztása? Építhető-e a széles értelemben vett kultúra közvetítés az iskolára és a gyermekkultúra, illetve az ifjúsági kultúra tartalmaira, „üzemmódjára”? Érezhető volt, hogy a projektek, civil kezdeményezések szintjén alakulnak már az átmenetek működő „hídjai”.

A SZEKCIÓ AJÁNLÁSAI

A negyedik szekció munkájának lényeges tükrö az az ajánlóssor, melynek csupán részletei kerülhettek a Kongresszus Ajánlásainak végleges változatába. Ennek egyrészt a különböző, átfedéseket tartalmazó részajánlások szintetizálása, másrészt a feszes szerkezetre, a lényegi üzenetek kiemelésére való törekvés volt a legfőbb oka. Ezért fontos, hogy a teljesebb szekcióajánlásokat is ismertesse ez az írás. A szekció közös véleménye volt, hogy a pedagógiai progresszió szempontjából lényegesebbek azok az új folyamatok, amelyek szervesen kapcsolódnak a hagyományos oktatási-nevelési struktúrákhoz, szemben a hazai tradíciókhoz nem kapcsolódó új pedagógiai modellek gyors, központi

bevezetésével. Megállapítást nyert az is, hogy a legutóbbi másfél évtizedben az iskolaszerkezet olyan irányba változott, hogy a tankötelezettség – nemzetközi átlagot meghaladó – kiterjesztéséhez egy rendkívül korai választási/szelekciós kényszer kapcsolódik. Az így kialakult helyzetben a jelentős (szakiskolai) lemorzsolódás és a korai szelekció következményeit innovatív pedagógiai (közművelődési, civil közösségi, andragógiai) eljárások és modellek jó hatékonysággal képesek enyhíteni. Ezeknek a műhelyeknek a támogatása, illetve tapasztalatai alapján a pedagógiai innováció ösztönzése jelentősen hozzájárulhat a jelenlegi struktúra feszültségeinek enyhítéséhez. Jelentős az igény az olyan pedagógiai műhelyekre is, melyekben a pedagógus személyesen részt vehet a pedagógiai innováció kimunkálásában és terjesztésében.

- Elodázhatatlan az önkormányzati törvény felülvizsgálata és korszerűsítése, annak érdekében, hogy az intézményfenntartó önkormányzatok körében ellenőrizhető módon rendelkezésre álljanak az iskolafenntartó hálózatok működtetéséhez és fejlesztéséhez a megfelelő kompetenciák és egyéb erőforrások (finanszírozás és pedagógus). Kívánatos fokozni a szakértelem jelenlétét és egyben a laikus társadalommal folytatott konstruktív dialógusra való képességet.
- Az intézményi integráció nem egyszerűen finanszírozási kihívás. Megvalósítható integráló programokra van szükség, erősíteni kell a társulások valóságos szerepét. Célszerű a közvetlen oktatási feladatokon túl a közművelődési, a helyi és távoli (e-)kommunikációsszerepvállalások összehangolásait. Ehhez támogatás és agyagorlatban működtethető struktúrák eredményező jogszabályi változtatás szükséges.
- Nélkülözhetetlenek a kortárs csoportok civil módon működő, öntevékeny-önsegítő, a fenntartható fejlődést szolgáló szervezetei. Az autonómiákat tisztelő módon, a hálózatosodást segítve kell fejleszteni a formális, a nemformális és az informális tanulás alrendszerét.
- Különleges figyelmet érdemelnek a különböző korosztályok tanulási folyamatai, ezért indokolt számot vetni a jövőben az andragógia körébe tartozó szakmai fejlesztések hatásaival.
- A művészeti nevelés komplex hatását erősítve támogatjuk több, hasonló feladatot vállaló szakmai szervezet kezdeményezését: a közeljövőben – a nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan – Magyarországon is jöjjenek létre olyan gyermek kulturális centrumok, melyek kutatással, módszertani munkával, gyűjteményfejlesztéssel foglalkoznak, és közvetlen szolgáltatásokat is vállalnak.
- Radikális előrehaladást kell elérni az idegen nyelvi kommunikáció fejlesztésében (kiemelten az angol nyelv körében, az erre megfelelő helyszíneken a hazai nemzeti kisebbségek nyelvein), növelni kell a két tannyelvű iskolák számát, valamint a pedagógusok kétszakos képzésében az angol nyelvű képzést.
- Nagyobb súlyt kell adni az oktatási rendszerek kutatásának, valamint az oktatási rendszer szerkezeti problémáit elemző munkáknak. Elengedhetetlennek véljük, hogy a jelenlegi utólagos követési gyakorlat helyett társadalmi és szakpolitikai

megegyezésen alapuló, hosszú távú szerkezetpolitika alakuljon ki és valósuljon is meg következetesen. Úgy találjanak egymásra a struktúrák és a bennük zajló folyamatok, hogy eközben ne sérüljön az oktatási rendszerünk pluralizmusa, érvényesülhessen a méltányosság és az eredményesség, és az oktatási szolgáltatást igénybe vevők maradjanak a struktúrák és folyamatok középpontjában.

- A felnőttképzés az egyén számára nyújtott komplex szolgáltatás, amely szolgálja a meglévő kompetenciák mérését, a hiányzókat pótlását, a tudás fejlesztését és megújítását, az egyéni életpályátámogatását. Az olyan, személyre szabott fejlesztés indokolt, amely igényeli a felzárkóztatási és képzési programot, a korszerű egyéni felkészülésre alapozott tananyagot és a gazdasági szereplők részvállalásával kialakított magas műszaki színvonalú gyakorlóhelyeket. A felnőttképzés fejlesztésének érdekében szükséges megteremteni a keret- és részszabályozás összhangját. A szabályozás eljárásrendjét – beleértve a finanszírozás rendjét is – az egyénhez és a képzési folyamathoz kell igazítani.
- A szekció megerősítette azt az igényt, hogy az általános iskola befejezése a stabil alapképzetek elsajátítását is eredményezze, mert ez nélkülözhetetlen feltétele a szakképzés mindennemű fejlesztésének. A pedagógusképzés és -továbbképzés egészében nagyobb súlyt kell adni a szakképzési rendszer megismertetésének és az ott kifejtett pedagógiai tevékenység fejlesztésének.
- A következő években további eredményeket kell elérni a rugalmas, átlátható és átjárható szakképzési rendszer tartalmi és szerkezeti átalakításában a szakmunkásképzéstől a technikusképzésen és a felsőfokú szakképzésen át egészen a felsőoktatás három szintjéig. Ösztönözni és javítani kell az együttműködést az iskolarendszerű szakképzés, a felnőttoktatás és a felnőttképzés egymást kiegészítő intézményrendszerei között.